

Slēptie aizspriedumi

Netiešās asociācijas pret personām ar invaliditāti,
sievietēm un lesbietēm, gejiem un biseksuāļiem
Ziemeļvalstīs, Vācijā un Baltijas valstīs

SAFE
SPACE

"Safe Space" ir 2019. gadā dibināta biedrība, kuras misija ir saliedēt sabiedrībā mazāk aizsargātās grupas visos Latvijas reģionos, sekmējot plašākas sabiedrības izpratni par tām.

Slēptie aizspriedumi - Netiešās asociācijas pret personām ar invaliditāti, sievietēm un lesbietēm, gejiem un biseksuāļiem Ziemeļvalstīs, Vācijā un Baltijas valstīs

Šī publikācija ir sagatavota projekta *"Implicit biases among the societies of Denmark, Estonia, Finland, Latvia, Lithuania, Sweden, and Germany"* paspārnē, un kas tapis sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu Latvijā.

Autors: Jurgis Kalniņš (Safe Space)

Pateicības. Vēlamies izteikt pateicību Kasparam Eglītim no medicīnas tehnoloģiju projektu studijas LU DF LAB par viņa ieguldījumu vietnes www.hiddenbias.eu tapšanā.

Šo ziņojumu var bez maksas lejupielādēt vietnē: www.safespace.lv

Šīs publikācijas saturs atspoguļo tikai autoru viedokli un ir tikai viņu atbildība.

© 2021 Safe Space. Visas tiesības paturētas. Daļēja vai pilnīga reproducēšana ir atļauta, ja tiek norādīta atsauce uz Safe Space un ja šāds daļēji vai pilnīgi reproducēts dokuments netiek pārdots vai iekļauts pārdotos darbos. Ja šādā reprodukcijā tiek pielāgots vai mainīts oriģinālais saturs, jālūdz rakstveida atļauja Safe Space.

Publicēts 2021. gada septembrī.

© Vāka attēls: Pexels

Ir izdarīts viss iespējamais, lai pārbaudītu šajā ziņojumā iekļautās informācijas pareizību. Tiek uzskatīts, ka 2021. gada septembrī visa informācija bija pareiza. Tomēr Safe Space nevar uzņemties atbildību par sekām, ko rada šā dokumenta izmantošana citiem mērķiem vai citos nolūkos. Šis ziņojums atspoguļo Safe Space viedokli.

SATURS

Kopsavilkums – 4. lpp.

1. Ievads – 5. lpp.

2. Metodoloģija – 7.lpp.

3. Netiešās asociācijas sabiedrībā – 12.lpp.

3.1. Dānija – 12.lpp.

3.2. Igaunija – 14.lpp.

3.3. Latvija – 15.lpp.

3.4. Lietuva – 16.lpp.

3.5. Somija – 17.lpp.

3.6. Vācija – 18.lpp.

3.7. Zviedrija – 19.lpp.

4. Secinājumi – 21.lpp.

Kopsavilkums

Šī analīze sniedz ieskatu, kā izmantot tiešsaistes rīku www.HiddenBias.eu, lai identificētu savas netiešās asociācijas pret sievietēm, personām ar invaliditāti un lesbietēm, gejiem un biseksuāļiem (LGB). Rīku papildina pašvērtējoša aptauja, ar kuras palīdzību iespējams noteikt, kādi faktori ietekmē šo asociāciju formēšanos sabiedrības līmenī.

Netiešās (jeb implicītās) asociācijas kā jēdziens sakņojas kognitīvajā psiholoģijā, un tās ir introspektīvi neidentificējamas pagātnes pieredzes pēdas, kuru ietekmē mainās personas rīcības un attieksmes. Ņemot vērā to būtību, netiešās asociācijas nevar konstatēt un izmērīt ar eksplīcītajiem mērījumu instrumentiem, kā sabiedriskās domas aptaujām vai intervijām. Tā vietā ir izmantojams t.s. netiešo asociāciju tests, kas pētījuma vajadzībām tika pielāgots un integrēts tam speciāli izveidotā vietnē www.HiddenBias.eu kopā septiņās valodās. Ar datorizētā algoritma palīdzību ir iespējams izmērīt, cik kognitīvi viegli testa dalībniekam ir uztvert divus konceptus kā savstarpēji saistītus (piem., sievietes-karjera, personas ar invaliditāti-pozitīvi u.tml.). Teorija paredz, ka respondenti, kuriem ir automātiska zemapziņā balstīta labvēlība pret cilvēkiem no sabiedrībā dominējošas grupas, ir vieglāk kategorizēt attēlus, kuros redzami marginalizētu grupu pārstāvji, ar negatīviem īpašības vārdiem, un otrādi.

Lai identificētu šo **netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošos faktorus**, pētījuma vajadzībām tika pielāgota sociologa Antonija Gidensa teorija par attieksmju izmaiņu ietekmējošajiem faktoriem, kas sevī ietver kopumā sešus dažādus aspektus – (1) mediji, (2) ES lēmumi, (3) sociālās kustības un NVO, (4) politiskie līderi un partijas, (5) viedokļu līderi un influenceri, (6) reliģiskās organizācijas. Katra testa noslēgumā respondentiem bija jāatbild uz jautājumu: “Skalā no 1 līdz 5, kur 1 nozīmē “Ļoti negatīva” un 5 – “Ļoti pozitīva”, kāda ir Jūsu attieksme pret katru no šiem faktoriem pie nosacījuma, ka tie seksuālās minoritātes / sievietes / personas ar invaliditāti atspoguļo pozitīvā gaismā?”. Informācijas apstrādes procesā datiem, kas iegūti no šīm aptaujām, tika meklētas korelācijas ar respondentu netiešo asociāciju liemeņiem (t.s. *d-score* rādītājiem). Konstatējot korelāciju, tiek pieņemts, ka attiecīgajam faktoram ir pietiekami konsekventa ietekme attiecībā uz sabiedrības netiešo apziņu pret konkrēto grupu (sievietēm, personām ar invaliditāti, seksuālajām minoritātēm).

Laika periodā no 2021. gada februāra līdz 2021. gada 1. septembrim kādu no testiem vietnē www.HiddenBias.eu izpildīja kopā 4475 personas. Vislielākais pētījuma dalībnieku skaits ir no Latvijas, kam seko Zviedrija, Somija, Dānija, Igaunija, Lietuva un Vācija. Savukārt visaktīvāk pildītais testa veids ir dzimumu tests, kam seko seksualitātes tests un visbeidzot – invaliditātes tests.

Analīzes rezultāti liecina, ka pētījumā iekļauto valstu respondenti kopumā ir atvērti pret marginālo grupu pārstāvjiem un iekļaujoši savās asociācijās. Taču ir novērojamas tendences, ka, salīdzinot ar Baltijas valstīm, respondenti no Ziemeļvalstīm un Vācijas ir iekļaujošāki, turklāt vidēji asociāciju līmeņi ir tendēti būt pozitīvāki pret personām ar invaliditāti, kamēr negatīvāki – pret sievietēm un LGB personām. Netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošo faktoru analīzes gaitā kopumā tika identificētas 22 korelācijas, liecinot par konkrētu faktoru konsekventu ietekmi šo asociāciju formēšanās procesos plašākās sabiedrības kontekstā.

1. Ievads

Sociālo uzvedību parasti uzskata pakļautu apzinātai indivīdu kontrolei. Tomēr jau teju trīs dekāžu garumā pieaugošs pētnieku loks balstās tēzē, ka mūsu uzvedība sakņojas mums pašiem neizzināmos priekšstatos un pieredzēs, kuras dēvē par *netiešām*. Visbiežāk netiešo asociāciju teorija tiek pielietota kognitīvajā psiholoģijā, lai ar datorizēta testa palīdzību noskaidrotu indivīdu aizspriedumu līmeni pret sabiedrībā marginalizētām grupām. Taču pēdējās desmitgades laikā pieaugošs pētnieku loks to pielieto arī politoloģijā, socioloģijā un citās līdzīgās nozarēs, cīnoties, piemēram, ar sociālo vēlamību sabiedriskās domas aptaujās.

Diskusijas par to, kāpēc netiešās asociācijas uzskatāmas par *netiešām*, aizsākās 1990-to gadu vidū, kad sociālie pētnieki iedalījās divās skolās. Pirmā strāva balstījās pētnieka Rasela Fazio (*Russell Fazio*) vēlmē pārvarēt sociālās vēlamības problēmas pētījumos.¹ Šīs skolas pārstāvji apgalvo, ka pat, ja aptaujas respondentam nav tieša nodoma sniegt nepatiesu informāciju, tāpat pastāv iespēja, ka atbildes ne līdz galam atspoguļos patiesās attieksmes. Līdz ar to fokusā ir tas, ar kādām metodēm tiek mērītas attieksmes, netiešus mērījumus konceptualizējot kā instrumentus, kas ierobežo respondenta iespējas stratēģiski kontrolēt savas atbildes.²

Otrā koncepciju skola, kuru pārstāv Antonijs Grīnvalds (*Anthony Greenwald*) un Mazarina Banaži (*Mahzarin Banaji*), arī balstās “cīņā” ar sociālo vēlamību pašvērtējošās aptaujās. Tiesa, šie autori uzsvāru liek uz ideju, ka atbilžu *netiešums* izriet no respondentu iepriekšējās pieredzes saskarsmē ar dažādiem ārējiem stimuliem, kurus attiecīgā persona var neapzināties. Pārfrāzējot – Grīnvalds **netiešās asociācijas** definēja kā “introspektīvi neidentificējamās pagātnes pieredzes pēdas, kuru ietekmē mainās personas rīcības un attieksmes”.³

Jau pāris gadus pēc diskusijām šo divu skolu starpā, tika izveidotas vairākas pieejas, kā mērīt netiešās asociācijas. Tā, piemēram, netiešo asociāciju tests (*IAT* – no angļu valodas *implicit associations test*) ir datorizēts tests, ar kura palīdzību tiek mērīts, cik viegli testa dalībniekam ir uztvert divus konceptus kā savstarpēji saistītus. Kā piemēru var minēt visbiežāk pildīto rasu *IAT* (*race IAT*). Testa dalībniekiem tiek lūgts kategorizēt attēlus, kuros redzamas personas ar tumšāku ādas pigmentāciju un personas ar gaišu ādas pigmentāciju, attiecīgajās kategorijās, kā arī negatīvus īpašības vārdus un pozitīvus īpašības vārdus kategorijās atkarībā pēc to konotācijas. Vienā būtiskā testa kārtā respondentam nepieciešams klasificēt attēlus ar tumšākas ādas pigmentācijas personām tajā pašā kategorijā, kur negatīvos īpašības vārdus, savukārt attēlus, kuros redzami cilvēki ar gaišu ādas pigmentāciju, kopā ar pozitīvajiem īpašības vārdiem. Teorija paredz, ka respondenti, kuriem ir automātiska zemapiņā balstīta labvēlība pret cilvēkiem ar

¹ Dunton, B. C., Fazio, R. H., Jackson, J. R., Williams, C. J. (1995). Variability in automatic activation as an unobtrusive measure of racial attitudes: A bona fide pipeline? *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(6), 1013–1027. doi: 10.1037/0022-3514.69.6.1013

² Fazio, R. H. (2007). Attitudes as Object–Evaluation Associations of Varying Strength. *Social Cognition*, 25(5), 603–637. doi: 10.1521/soco.2007.25.5.603

³ Banaji, M. R., Greenwald, A. G. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102(1), 5p. doi: 10.1037/0033-295x.102.1.4

gaišu ādas pigmentāciju, ir vieglāk kategorizēt attēlus, kuros redzami tumšādaini cilvēki, ar negatīvajiem īpašības vārdiem, un otrādi.⁴

Pievēršoties tam, kādi ir šo attieksmju formēšanās ietekmējošie faktori, vērts palūkoties uz teorijām, ko piedāvā sociologs Antonijs Gidenss (*Anthony Giddens*), kurš sabiedrībā novērojamo izmaiņu veicinošos faktorus izdala trīs kopās – kultūras faktoros, ekonomiskajos faktoros un politiskajos faktoros. Kultūras aspekti sevī ietver pieaugošo uzvaru uz individuālismu un autoritatīvu figūru ietekmes mazināšanos, kā arī reliģijas lomu, kas līdz ar sekularizācijas procesiem ir mazinājusies. Ekonomiskie faktori aptver zinātnes un informācijas tehnoloģiju ietekmi, kas izriet no vispārējas tehnoloģiskās attīstības, kā arī globalizācijas un pieaugošas mobilitātes lomu. Savukārt politiskie aspekti iekļauj politiskās elites un līderu ietekmi, kā arī sociālo un politisko kustību lomu.⁵

Pētījumam izvēlētais reģions raksturojams kā ģeogrāfiski tuvs, taču sociāli, ekonomiski un politiski atšķirīgs. Tā, piemēram, Ziemeļvalstis vieno t.s. “Ziemeļvalstu modelis”, kurā iekļaujas brīvā tirgus elementi kombinācijā ar augstiem nodokļiem un labklājības valsts aspektiem, kas sakņojas jau vairāk nekā gadsimtu ilgušajās sociāldemokrātijas tradīcijās.⁶ Tajā pašā laikā Baltijas valstis, vienotas savā kopīgajā vēstures pieredzē, atrodoties PSRS, ir relatīvi jaunas valstis ar vēl nenostiprinātām demokrātiskajām tradīcijām un vājāku ekonomisko stabilitāti, salīdzinot ar Ziemeļvalstīm.⁷

Valstu atšķirīgās pieredzes atspoguļojas attiecīgo sabiedrību daudzveidīgajās attieksmēs pret dažādām mazāk aizsargātām sociālām grupām. Tā, piemēram, 2019. gada Eurobarometra pētījumā par diskrimināciju Eiropas Savienībā uz jautājumu “Kā Jūs justos, ja valsts augstākajā vēlētajā politiskajā amatā būtu transpersona?” trešdaļa respondentu Latvijā norādīja, ka justos komfortabli, kamēr Zviedrijā tie ir 86%, bet Igaunijā – 42%. Līdzīgi, uz jautājumu “Kā Jūs justos, ja kāds no darba kolēģiem būtu musulmanis (-iete)?” Lietuvā ar “komfortabli” vai “drīzāk komfortabli” atbildēja divas trešdaļas respondentu, Dānijā – 84%, Somijā – 76%.⁸

Šīs īpatnības – sociālā, ekonomiskā un politiskā nošķirtība, taču ģeogrāfiskais tuvums, kā arī atrašanās Eiropas Savienībā – reģionu padara piemērotu salīdzinošajai pētniecībai, sevišķi centienos analizēt sabiedrības attieksmes, vērtības un uzskatus, t.sk. tos, kas skar netiešās asociācijas.

Pētījuma gaitā attiecīgi analizētas netiešās asociācijas un to ietekmējošie faktori pret personām ar invaliditāti, sievietēm un seksuālajām minoritātēm Baltijas valstīs, Vācijā un Ziemeļvalstīs.

⁴ Greenwald, A. G., McGhee, D. E., Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The implicit association test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1464–1480. doi: 10.1037/0022-3514.74.6.1464

⁵ Giddens, A. (2016). *Sociology: 8th edition*. Malden: Polity Press. pp. 125-126.

⁶ Peterson, K. (2006). *Constructing Nordic welfare?* Retrieved from <https://blogs.helsinki.fi/nordwel/files/2009/03/ncoe-petersen-2006-part-i.pdf>

⁷ Grennes, T. (1997). The economic transition in the Baltic countries. *Journal of Baltic Studies*, 28(1), 9-24.

⁸ European Commission. (2019). *Discrimination in the EU*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/special/surveyky/2251>

2. Metodoloģija

Pētījuma pamatā ir t.s. **netiešo asociāciju tests** – psiholoģisks izpētes rīks, ar kura palīdzību iespējams mērīt personas mentālās asociācijas starp diviem kvalitatīvi saistītiem objektiem (piem., konkurējošiem zīmoliem, sevi pret citiem, dažādām rasēm, binārajām dzimumu kategorijām u.tml.), ko pavada vērtējuma dimensija (pozitīvi-negatīvi, veselīgi-neveselīgi u.t.t.).⁹

Tā vietā, lai novērtētu to, kam cilvēki tic (ko var paveikt ar socioloģisko aptauju starpniecību), tests mēra to, kādas ir cilvēku mentālās asociācijas. Būtiski pieminēt, ka netiešo asociāciju testa rezultāti ir relatīvi. Proti, tie neatklāj, vai, piemēram, sabiedrībā daudzveidība tiek uzskatīta kā absolūti pozitīva lieta un vienveidība – negatīva, bet gan to, kā šī uztvere izkārtojas spektrā (stāsts par to, ka “nekas nav tikai melns vai balts”).¹⁰

Šādi mērījumi pēdējo trīs dekāžu laikā būtiski ietekmējuši pētnieku un zinātnieku izpratni par cilvēku pašnovērtējumu, patērētāju vēlmēm, aizspriedumiem, politiskajām preferencēm un daudz ko citu.¹¹

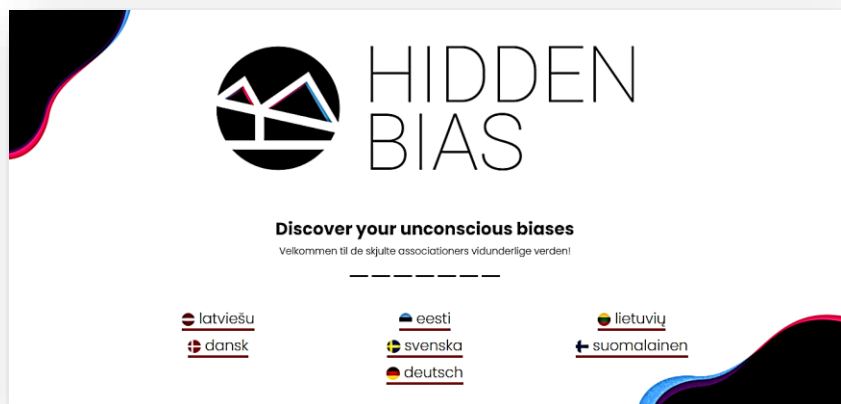
Sadarbojoties biedrībai “Safe Space”, Konrāda Adenauera fondam Latvijā un medicīnas tehnoloģiju projektu studijai LU DF LAB, pētījuma vajadzībām gada garumā, periodā no 2020. gada februārim līdz 2021. gada februārim, tika izstrādāta tiešsaistes platforma www.HiddenBias.eu. Vietnē ir iekļauti trīs netiešo asociāciju testu veidi ar visu to pavadošo informāciju. Platforma ir pieejama septiņās valodās un tās saturs ir sadalīts četrās daļās:

- **ievaddaļa** ar valodu izvēlni, testa aprakstu, vietnes privātuma politiku un testu izvēlni;
- **testa daļa** ar detalizētām instrukcijām un septiņām testa kārtām;
- **aptauja**, kurā iekļauti jautājumi par respondenta demogrāfisko informāciju, kā arī pašvērtējošie jautājumi par netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošajiem faktoriem;
- **nobeigums** ar testa rezultātiem, to interpretāciju un aicinājumu veikt testu atkārtoti.

⁹ Greenwald, A. G., McGhee, D. E., Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The implicit association test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1464–1480. doi: 10.1037/0022-3514.74.6.1464

¹⁰ Gawronski, B., Gschwendner, T., Hofmann, W., Le, H., Schmitt, M. (2005). A meta-analysis on the correlation between the Implicit Association test and Explicit self-report measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(10), 1369-1385. doi:10.1177/0146167205275613

¹¹ Banaji, M., Greenwald, A., Nosek, B. (2007). The Implicit Association Test at age 7: A methodological and conceptual review. In J.A. Bargh (Author), *Automatic processes in social thinking and behavior* (pp. 265-292). New York: Psychology Press.

Platformu papildina **datubāze**, kurā reāllaikā uzkrājas anonimizēta un neidentificējama informācija par konkrētā testa dalībnieka pārstāvēto valsti, testa rezultātu (**d-score**), demogrāfiskā informācija (dzimums, vecumkategorija) un atbildes uz pašvērtējošās aptaujas jautājumiem. Rezultāti,

kas iegūti platformas testa daļā, sniedz atbildi uz pētījuma pirmo izpētes jautājumu, savukārt pašvērtējošās aptaujas daļa ļauj veikt secinājumus par otro izpētes jautājumu.

Pirmais izpētes jautājums

Pirmkārt, ir būtiski noskaidrot, **cik ciešs ir netiešo asociāciju līmenis katrā pētāmajā kategorijā visās pētījuma valstīs**. Lai atbildētu uz šo jautājumu, izmantojami dati, kas iegūti ar netiešo asociāciju testa palīdzību.

Netiešo asociāciju testa pamatā ir septiņas testa kārtas, katra ar savu mērķi un noteikumiem. Tiesa, visās kārtās nemainīgs paliek platformas uzdevums – fiksēt konkrētā respondenta reakcijas ātrumu, kad ekrānā parādās kāds **stimuls** (vārds, attēls, piktogramma), ko ar klaviatūras taustiņu “E” un “I” palīdzību nepieciešams *ievietot* atbilstošās **kategorijās**. Atkarībā no tā, kāds fenomens tiek mērīts (piem., respondenta aizspriedumu līmenis pret personām ar invaliditāti), tam pretī tiek nostatīts korespondējošs pretējs fenomens (aizspriedumu līmenis pret personām bez invaliditātes). Šīs ir definējamas kā **pētāmās kategorijas**. Paralēli ir arī divas **vērtējuma kategorijas** (pozitīvi – negatīvi, veselīgi – neveselīgi, priecīgi – bēdīgi), ar kuru palīdzību pastarpināti tiek noteikts aizspriedumu līmenis pret vienu vai otru pētāmo kategoriju.¹²

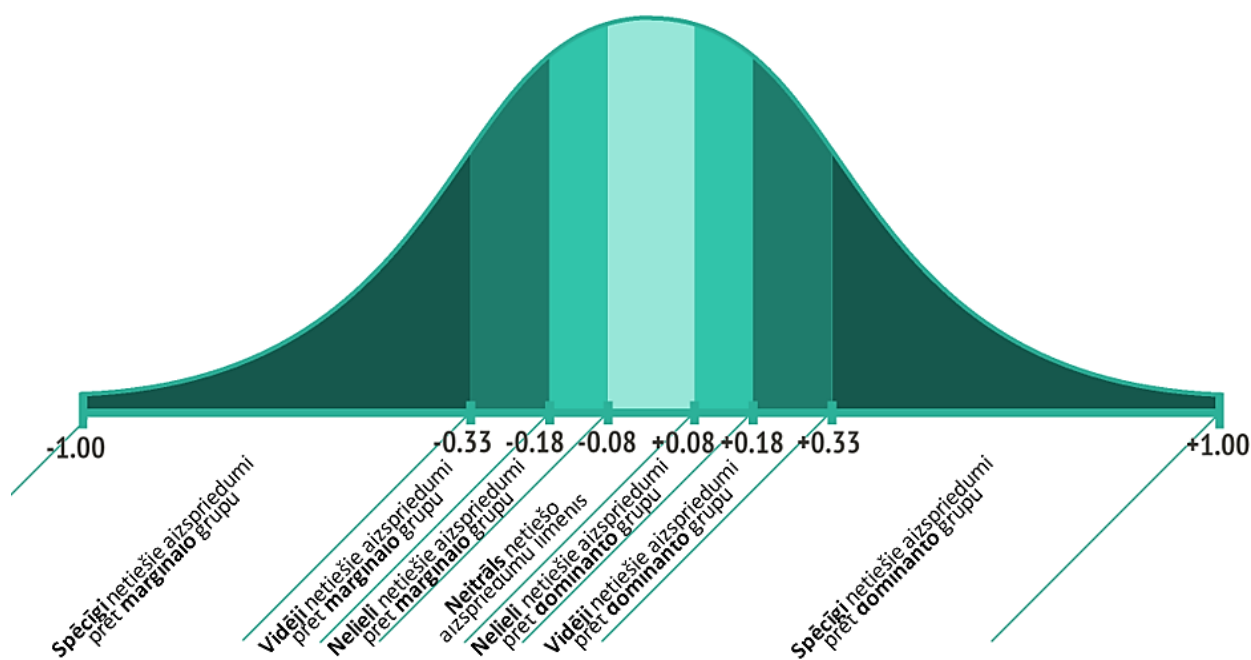
Katrā testa kārtā nejaušā secībā tiek prezentēti 15-20 stimuli, ko attiecīgi nepieciešams *ievietot* konkrētajās kategorijās. Laiks, kas tiek pavadīts līdz katra stimula pareizai kategorizēšanai, tiek piefiksēts datubāzē. Brīdī, kad respondents veic nepareizu kategorizēšanu, programma dara to zināmu un liek nospiegt otru taustiņu. Pēc katras testa kārtas algoritms aprēķina vidējo reakcijas ātrumu starp visiem attiecīgajā kārtā iekļautajiem stimuliem (kas neattiecas uz 1., 2. un 5. kārtu, kuru dati netiek ņemti vērā).¹³ Gala rezultāts (**d-score**) tiek aprēķināts, ievietojot 3., 4., 6. un 7. kārtas datus šādā vienādojumā:

¹² Carpenter, T., Pogacar, R., Pullig, C. (2018). *Survey-software implicit association tests: A methodological and empirical analysis*. Retrieved from <https://psyarxiv.com/hgy3z/>

¹³ Anselmi, P., Epifania, O. M., Robusto, E. (2020). DscoreApp: A shiny web application for the computation of the Implicit Association TEST D-SCORE. *Frontiers in Psychology*, 10. doi:10.3389/fpsyg.2019.02938

$$d = \frac{(AveK6 - AveK3) + (AveK7 - AveK4)}{2}$$

Ave apzīmē aritmētisko vidējo rādītāju starp laika zīmēm (milisekundēs), kas pavadītas, veicot katra vienā kārtā iekļautā stimula kategorizēšanu. *K* apzīmē vārdu “kārtā”, ko pavadā konkrētās kārtas numurs. Kārtas 3 un 6 uzskatāmas par izmēģinājuma kārtām, kad ar konkrēto kategoriju kombināciju respondents saskaras pirmo reizi, savukārt 4. un 7. kārtas dublē iepriekšējo. Šāda grupēšana nodrošina augstāku rezultātu ticamību un iekšējo validitāti. Abu starpību kopsumma tiek izdalīta ar 2, lai nonāktu pie vidējā rādītāja, kas tad arī ir t.s. *d-score*.¹⁴ Šis rādītājs ir interpretējams 7. dažādos veidos, kas apkopoti zemāk redzamajā vizualizācijā.

Testa būtība ir tajā, ka rezultāts (*d-score* jeb netiešo asociāciju līmenis) tiek noteikts, programmai aprēķinot vidējo aritmētisko rādītāju starp reakcijas ātrumu vērtību atšķirībām 7. un 4. uzdevumos, kā arī 6. un 3. uzdevumos. Ja šis rādītājs ir negatīvs, tas liecina par personas ciešākām asociācijām starp stimuliem, kas bija jākategorizē kopā 4. kārtā, savukārt, ja rezultāts ir pozitīvs, pastāv ciešāks asociāciju līmenis starp 7. kārtā kopā kategorizējamajiem jēdzieniem. Jo tālāk no nulles vērtības (ciešāks) vienā vai otrā virzienā ir šis rādītājs, jo lielāks ir asociāciju (aizspriedumu) līmenis pret kādu no binārajām grupām. Seksualitātes testa gadījumā, jo negatīvāks ir rādītājs, jo lielāks ir aizspriedumu līmenis pret gejiem, lesbietēm un biseksuāļiem.

¹⁴ Ibid.

Otrais izpētes jautājums

Otrkārt, jānoskaidro, kuri netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošie faktori viskonsekventāk iespaido netiešās asociācijas katrā pētāmajā kategorijā visās pētījuma valstīs. Lai rastu atbildi uz šo jautājumu, analizējami dati no pašvērtējošās aptaujas daļas.

Aptaujas daļā iekļautie jautājumi izriet no Antonija Gidensa sabiedrībā novērojamo izmaiņu veicinošo faktoru pielāgošanas pētījuma vajadzībām. Respektīvi, noslēdzoties testam, respondentiem jāatbild uz jautājumu: “Skalā no 1 līdz 5, kur 1 nozīmē “Ļoti negatīva” un 5 – “Ļoti pozitīva”, kāda ir Jūsu attieksme pret katru no šiem faktoriem pie nosacījuma, ka tie seksuālās minoritātes / sievietes / personas ar invaliditāti¹⁵ atspoguļo pozitīvā gaismā: [...]”, kam seko šādi faktori:

1. Viedokļu līderi un influenceri
2. Reliģiskās organizācijas
3. Mediji
4. Eiropas Savienības lēmumi
5. Sociālās kustības un nevalstiskās organizācijas
6. Politiskie līderi un partijas

Nemot vērā, ka rādītājs “3” (skalā no 1 līdz 5) apzīmē neitrālu attieksmi pret konkrēto faktoru, jebkādas atkāpes no tā (izvēloties vērtējumu “1”, “2”, “4” vai “5”) liecina par pozitīvu vai negatīvu nostāju pret konkrēto faktoru pie nosacījuma, ka reālajā dzīvē tie atspoguļo konkrēto sabiedrības grupu pozitīvā ietvarā (piem., aptaujā, kas seko pēc seksuālo minoritāšu testa izpildīšanas, respondentam norādot “1” pie faktora “Mediji”, viņš indicē savu ļoti negatīvo nostāju pret medijiem, kas seksuālās minoritātes atspoguļo pozitīvā gaismā).¹⁶

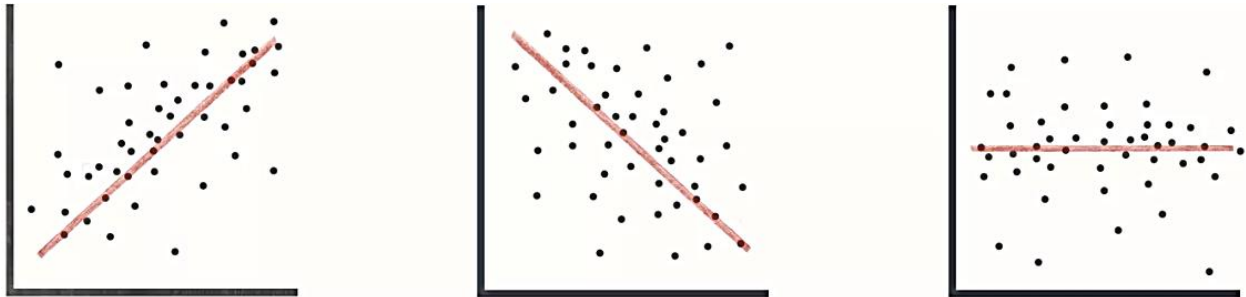
Lai rastu atbildi uz to, cik konsekvents iespaids ir katram no ietekmējošajiem faktoriem pret sabiedrības netiešajām asociācijām katrā valstī, izgūstami Pīrsona korelācijas rādītāji starp katru individuālo *d-score* vērtību un katra faktora vērtējumu. Ar šādas korelācijas starpniecību iespējams secināt, vai pastāv saistība starp personas slēpto aizspriedumu līmeni un to, kā tiek uztverti asociāciju formēšanās ietekmējošie faktori.¹⁷ Tiek pieņemts, ka pozitīva attieksme pret konkrēto faktoru (pie nosacījuma, ka faktors attiecīgo grupu atspoguļo pozitīvā gaismā) korelē ar pozitīvu *d-score* vērtību (pozitīvu attieksmi pret marginālo grupu) – proti, veidojas pozitīva korelācija.

¹⁵ Konkrētā grupa parādās pēc konkrētā testa izpildīšanas (proti, pašvērtējums par seksuālajām minoritātēm jāsniedz tikai gadījumā, ja attiecīgi tika pildīts tests, ar kā starpniecību iespējams noteikt netiešo aizspriedumu līmeni pret seksuālajām minoritātēm).

¹⁶ Protams, iepazīstoties ar attiecīgajiem rezultātiem, jāņem vērā dažādi ierobežojumi ietekmējošo faktoru izpētē. Piemēram, nav iespējams izslēgt, ka atsevišķos gadījumos respondenti objektīvi neizvērtē savu attieksmi pret faktoru (reliģiskās organizācijas, mediji u.t.t.), bet gan projicē savas asociācijas pret konkrēto grupu (piem., aizspriedumus pret sievietēm) kā absolūtu patiku vai nepatiku pret visiem faktoriem neatkarīgi no to satura. Neraugoties uz to, attiecīgie dati apkopotā veidā sniedz būtisku kontekstuālu un galvenokārt salīdzināmu informāciju par netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošajiem faktoriem.

¹⁷ Korelācija starp *d-score* un katru faktora vērtējumu tiek uzskatīta par derīgu, ja tās statistiskā nozīmīguma *P* vērtība ir mazāka par 0,25 (*P*<0,25).

Taču, kā pierādījās analīzes gaitā, šīs korelācijas ne vienmēr ir pozitīvas. Korelācijas var būt arī negatīvas, un to, protams, var vispār nebūt.

Kreisajā pusē redzama pozitīvas korelācijas vizualizācija, kas pētījuma kontekstā izpaužas kā situācijas, kur respondenti ar pozitīvām *d-score* vērtībām (ar iekļaujošiem uzskatiem pret marginālajām grupām) diezgan konsekventi sniedz arī pozitīvus ietekmējošo faktoru vērtējumus, un otrādi. Vidējais grafiks ataino situācijas, kur vairumā gadījumu pozitīvas *d-score* vērtības korelē ar negatīviem ietekmējošo faktoru vērtējumiem. Savukārt labajā pusē ir piemērs, kad respondentu *d-score* un faktoru vērtējumu kombinācijas caurmērā ir dažādas, liecinot par konkrēto ietekmējošo faktoru nekonsekventu ietekmi uz sabiedrības netiešo asociāciju līmeni.

Attiecīgi, jebkurš netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošais faktors ir uzskatāms kā “ietekmīgs”, ja kopumā konkrētas valsts respondentu vidū starp viņu *d-score* un faktoru vērtējumu rādītājiem pastāv statistiski nozīmīga pozitīva vai negatīva korelācija.

3. Netiešās asociācijas sabiedrībā

Ziņojuma empīriskā daļa ir sadalīta septiņās daļās – katrā fokusējoties uz katru no pētījumā iekļautajām valstīm alfabētiskā secībā. Informācija sagrupēta divu veidu tabulās – pirmajā apkopojot skaitļus, kas attiecas uz netiešo asociāciju līmeņiem (*d-score*) pa testiem, un otrajā vēršot uzmanību uz netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošajiem faktoriem.

Uz 1. septembri, kad tika noslēgts mērķtiecīgais datu vākšanas posms, kopējais testa dalībnieku skaits pa visām valstīm sasniedza 4475. Respondentu sadalījums pēc valstīm un testu veidiem ir šāds:

	LV 	LT 	EE 	FI 	SE 	DK 	DE 	Kopā:
Dzimumu t.	1320	115	157	196	258	160	28	2234
Seksualitātes t.	993	116	136	129	191	148	23	1736
Invaliditātes t.	364	23	36	27	26	21	8	505
Kopā:	2677	254	329	352	475	329	59	4475

Vislielākais pētījuma dalībnieku skaits ir no Latvijas, kam ar lielu atstatumu seko Zviedrija, Somija, Dānija, Igaunija, Lietuva un Vācija. Savukārt visaktīvāk pildītais testa veids ir dzimumu tests, kam seko seksualitātes tests un visbeidzot – invaliditātes tests. Būtiski piebilst, ka visās valstīs, izņemot Latviju, invaliditātes testu aizpildījušo personu skaits ir zem 40, kā rezultātā jāizvairās no attiecīgo datu vispārināšanas uz ģenerālkopu.

Dānija

Dānijā invaliditātes testu aizpildīja 21 respondents, dzimumu testu – 160, seksualitātes – 148. Lai arī visos trīs gadījumos respondentu vidējās *d-score* vērtības iekļaujas neitrālajā diapazonā (no -0.075 līdz +0.075), liecinot par caurmērā iekļaujošu sabiedrību, ir novērojamas pāris būtiskas tendences.

	Invaliditātes tests	Dzimumu tests	Seksualitātes tests
Derīgi	21	157	145
Nederīgi	0	3	3
Vidēji	.063	-.064	.037
St.nov.	.175	.218	.241

Tā, piemēram, kamēr invaliditātes un seksualitātes testos vidējās *d-score* vērtības bija pozitīvas, dzimumu testā tā ir ar mīnuss zīmi. Šis ataino tendenci, ka Dānijas respondentiem kopumā ir vieglāk asociēt testā iekļautos pozitīvos stimulvārdus (piem., “skaists”, “vesels” u.c.) ar personām ar invaliditāti un lesbietēm, gejiem un biseksuāļiem, kamēr sievietes ir vieglāk asociēt ar dzimumu

stereotipos balstītiem stimulvārdiem (piem., “ģimene”, “bērni” u.c. iepretim “karjera”, “business” u.tml.).

Tāpat vērts palūkoties uz standartnovirzes rādītājiem. Invaliditātes testa gadījumā visu respondentu vidū standartnovirzes vērtībā ir zem 0.20, kamēr abos pārējos testos – virs 0.20, liecinot par to, ka invaliditātes testa gadījumā novērojams neliels skaits ekstrēmu *d-score* vērtību (un attiecīgi vairums vērtību centrējas ap vidējo rādītāju), kamēr seksualitātes un dzimumu testos *d-score* vērtības ir izkliedētākas un daudzveidīgākas.

Vēršot uzmanību uz netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošajiem faktoriem, jāpiemin, ka visu trīs testu kontekstā statistiski nozīmīgas korelācijas starp respondentu *d-score* vērtībām un faktoru vērtējumu rādītājiem novērojamas trīs gadījumos. Invaliditātes un seksualitātes testos korelācija novērojama ar faktoru “Eiropas Savienības lēmumi”, kamēr dzimumu testā – “Reliģiskās organizācijas”.

		Mediji	Viedokļu līderi un influenceri	Politiskie līderi un partijas	ES lēmumi	Reliģiskās organizācijas	Sociālās kustības un NVO
Invaliditātes tests	Korelācija	-.180	.072	-.118	-.366	.106	-.006
	Statist. nozīmīgums	.481	.779	.647	.142	.681	.980
	Vidējais vērtējums	2.94	3.42	3.27	3.19	2.93	3.71
Dzimumu tests	Korelācija	-.047	.037	.081	.020	-.148	-.069
	Statist. nozīmīgums	.562	.646	.315	.799	.064	.392
	Vidējais vērtējums	3.38	3.03	3.38	3.43	2.83	3.70
Seksualitātes tests	Korelācija	.038	.090	.033	-.144	-.026	-.058
	Statist. nozīmīgums	.646	.282	.692	.084	.755	.492
	Vidējais vērtējums	3.47	3.33	3.29	3.56	2.57	3.90

Visos trīs gadījumos korelācija ir negatīva, kas nozīmē, ka respondenti ar pozitīvākām *d-score* vērtībām (jeb iekļaujošākiem uzskatiem) negatīvi vērtē attiecīgos faktorus (šajā gadījumā – ES lēmumus un reliģiskās organizācijas) situācijās, kad tie konkrētās mazāk aizsargātās grupas pārstāvjus (personas ar invaliditāti, gejus, lesbietes un biseksuālus, un sievietes) atspoguļo pozitīvā gaismā. Šo fenomenu iespējams skaidrot ar diviem pamatojumiem. Pirmkārt, respondenti ar pozitīvām *d-score* vērtībām potenciāli neredz pietiekamu pozitīvu ietekmi konkrētā faktora centienos veicināt iekļaujošāku sabiedrību, tādējādi radot zināmu vilšanos. Otrkārt, iespējams, ka respondenti projicē savu vispārēji negatīvo attieksmi pret faktoru neatkarīgi no tā, vai tas cenšas atspoguļot mazāk aizsargātās grupas pozitīvā gaismā vai nē. Šis ir

sevišķi ticams skaidrojums gadījumos, kad faktora vidējais vērtējums ir zem vērtības 3, kā tas ir arī attieksmēs pret reliģiskajām organizācijām dzimumu testa kontekstā (2.83).

Igaunija

Igaunijā invaliditātes testu izpildīja 36 respondenti, dzimumu testu – 157, seksualitātes – 136. Līdzīgi kā Dānijā, arī Igaunijā visos trīs gadījumos respondentu vidējās *d-score* vērtības iekļaujas neitrālajā diapazonā (no -0.075 līdz +0.075), liecinot par caurmērā iekļaujošu sabiedrību. Tiesa, ir novērojamas pāris būtiskas tendences.

	Invaliditātes tests	Dzimumu tests	Seksualitātes tests
Derīgi	36	154	133
Nederīgi	0	3	3
Vidēji	-.016	-.034	-.023
St.nov.	.156	.225	.203

Pirmkārt, caurmērā visos trīs testos netiešo asociāciju līmeņi ir negatīvi, liecinot, ka, lai arī kopumā uzskati ir iekļaujoši, tiem ir tendence būt nedaudz stereotipos un aizspriedumos balstītiem. Otrkārt, līdzīgi kā tas ir Dānijā, arī Igaunijā standartnovirze invaliditātes testa gadījumā ir mazāka par 0.20, kamēr dzimumu un seksualitātes testos – lielāka, parādot, ka pret personām ar invaliditāti respondentu vidū ir vienotāka attieksme, kamēr pret sievietēm un LGB personām – daudzveidīgāka.

		Mediji	Viedokļu līderi un influenceri	Politiskie līderi un partijas	ES lēmumi	Reliģiskās organizācijas	Sociālās kustības un NVO
Invaliditātes tests	Korelācija	.193	.259	.218	.178	.056	.175
	Statist. nozīmīgums	.360	.215	.300	.397	.792	.407
	Vidējais vērtējums	4.20	4.12	4.08	4.20	4.28	4.40
Dzimumu tests	Korelācija	.064	.041	.066	-.020	.112	.043
	Statist. nozīmīgums	.442	.622	.425	.813	.175	.599
	Vidējais vērtējums	3.92	3.79	3.58	3.73	3.43	3.89
Seksualitātes tests	Korelācija	.015	.084	.104	-.011	.131	-.003
	Statist. nozīmīgums	.860	.336	.233	.898	.134	.970
	Vidējais vērtējums	3.35	3.35	3.21	3.45	2.87	3.46

Runājot par netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošajiem faktoriem, iepriekšējā lappusē esošajā tabulā redzams, ka statistiski nozīmīga korelācija ($P < 0.25$) starp respondentu *d-score* vērtībām un kādu no faktoru vērtējumiem novērojama četros gadījumos, turklāt visos gadījumos korelācija ir pozitīva. Invaliditātes testa kontekstā respondenti ar iekļaujošākām netiešajām asociācijām pozitīvāk vērtē viedokļu līderus un influencerus. Dzimumu testā – reliģiskās organizācijas, ko, piemēram, var skaidrot ar faktu, ka teju 55 gadus sievietes Igaunijā ir pilnībā ordinētas. Savukārt seksualitātes testā pozitīvākas *d-score* vērtības korelē ar pozitīviem faktoru “Politiskie līderi un partijas” un “Reliģiskās organizācijas” vērtējumiem.

Latvija

Latvijā invaliditātes testu izpildīja 364 respondenti, dzimumu testu – 1320, seksualitātes – 993. Arī Latvijā visos trīs gadījumos respondentu vidējās *d-score* vērtības iekļaujas neitrālajā diapazonā (no -0.075 līdz +0.075), liecinot par kopumā iekļaujošu sabiedrību. Arī standartnovirzes vērtības visos trīs testos centrējas ap 0.20 rādītāju, kas nozīmē, ka sabiedrība ir salīdzinoši vienota savās attieksmēs, un respondentu vidū nav novērojams liels īpatsvars ekstrēmu gadījumu.

	Invaliditātes tests	Dzimumu tests	Seksualitātes tests
Derīgi	361	1314	980
Nederīgi	3	6	13
Vidēji	.053	-.050	-.009
St.nov.	.192	.210	.205

Fokusējoties uz netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošajiem faktoriem, jāpiemin, ka Latvijā, salīdzinot ar Dāniju un Igauniju, ir mazāka vienotība, jo tikai divos gadījumos ir novērojama statistiski nozīmīga korelācija starp respondentu *d-score* vērtībām un faktoru vērtējumiem.

		Mediji	Viedokļu līderi un influenceri	Politiskie līderi un partijas	ES lēmumi	Reliģiskās organizācijas	Sociālās kustības un NVO
Invaliditātes tests	Korelācija	-.009	-.005	-.031	-.032	-.038	-.003
	Statist. nozīmīgums	.857	.926	.556	.550	.472	.958
	Vidējais vērtējums	3.93	3.72	3.70	4.17	3.48	4.26
Dzimumu tests	Korelācija	-.022	.010	-.013	-.015	-.054	-.022
	Statist. nozīmīgums	.421	.717	.634	.580	.049	.427
	Vidējais vērtējums	3.69	3.45	3.49	3.94	2.95	4.05

	Korelācija	-.017	.017	.013	.022	.009	.041
Seksualitātes tests	Statist. nozīmīgums	.590	.587	.675	.486	.769	.200
	Vidējais vērtējums	3.61	3.49	3.41	3.91	3.00	3.95

Tiesa, svarīgi, ka vienā no šiem gadījumiem korelācija ir īpaši spēcīga ($P < 0.05$). Proti, dzimumu testa kontekstā faktors "Reliģiskās organizācijas" veido spēcīgu negatīvu korelāciju ar pozitīvām *d-score* vērtībām. Tāpat būtiski, ka šis ir vienīgais faktors, kas kopumā novērtēts zem neitrālās vērtības 3 (2.95). Šis nozīmē ne tikai to, ka respondentu vidū caurmērā ir negatīva attieksme pret reliģiskajām organizācijām, bet ir arī zems uzticēšanās līmenis pret tiem reliģisko organizāciju pārstāvjiem, kas savos izteicienos ir vērsti uz sieviešu pozitīvu atspoguļošanu.

Otrs faktors, kura vērtējumi veido korelāciju ar *d-score* vērtībām, ir "Sociālās kustības un NVO" seksualitātes testa kontekstā. Šajā gadījumā korelācija ir pozitīva, kas nozīmē, ka respondenti ar iekļaujošākiem uzskatiem uzticas nevalstiskā sektora pārstāvju centieniem veicināt atvērtāku sabiedrību.

Lietuva

Lietuvā invaliditātes testu izpildīja 23 respondenti, dzimumu testu – 115, seksualitātes – 116. Atšķirībā no līdz šim aplūkotajām valstīm, Lietuvā vienā no testiem – invaliditātes testā – vidējās *d-score* vērtības atrodas ārpus neitrālā diapazona (+0.082), liecinot par respondentu nelieliem netiešajiem aizspriedumiem pret personām BEZ invaliditātes. Tiesa, konkrēto testu Lietuvā izpildījis nepietiekams cilvēku skaits, lai veiktu vispārīgus secinājumus.

Abos pārējos testos, lai arī *d-score* vērtības ir negatīvas, tās iekļaujas neitrālajā diapazonā. Savukārt standartnovirzes vērtības visos trīs testos ir virs 0.20, liecinot par neviennozīmīgu attieksmi un izklaidētām netiešo asociāciju līmeņu vērtībām (ar relatīvi biežāk novērojamiem ekstrēmiem gadījumiem).

	Invaliditātes tests	Dzimumu tests	Seksualitātes tests
Derīgi	22	111	112
Nederīgi	1	4	4
Vidēji	.082	-.046	-.043
St.nov.	.223	.218	.215

Pievēršoties netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošajiem faktoriem, vienīgais tests, kur starp kādiem faktoru vērtējumiem un attiecīgajām *d-score* rādītājiem ir novērojamas statistiski nozīmīgas korelācijas, ir seksualitātes tests.

		Mediji	Viedokļu līderi un influenceri	Politiskie līderi un partijas	ES lēmumi	Reliģiskās organizācijas	Sociālās kustības un NVO
Invaliditātes tests	Korelācija	.021	-.079	-.153	-.122	.140	-.157
	Statist. nozīmīgums	.932	.744	.525	.614	.563	.517
	Vidējais vērtējums	2.89	2.67	2.79	3.53	3.31	3.50
Dzimumu tests	Korelācija	-.006	-.053	-.016	.066	.008	.018
	Statist. nozīmīgums	.949	.579	.869	.493	.935	.853
	Vidējais vērtējums	3.29	3.16	3.21	3.58	2.98	3.50
Seksualitātes tests	Korelācija	-.037	-.120	-.035	-.096	.136	-.069
	Statist. nozīmīgums	.698	.208	.711	.312	.151	.467
	Vidējais vērtējums	2.93	3.16	2.88	3.53	2.39	3.48

Proti, pirmkārt, pozitīvāki *d-score* rādītāji korelē ar negatīvākiem faktora “Viedokļu līderi un influenceri” rādītājiem, kā arī ar pozitīvākiem faktora “Reliģiskās organizācijas” vērtējumiem. Pirmā – negatīvā – korelācija liecina par zemu uzticēšanos viedokļu līderiem, kas pret LGB kopienas izsakās pozitīvi. Savukārt otrā – pozitīvā – korelācija nozīmē, ka pozitīvi reliģisko organizāciju pārstāvju izteikumi saskan ar pozitīvākām *d-score* vērtībām. Interesanti gan, ka kopumā reliģiskās organizācijas novērtētas negatīvi (zem vērtības 3 – 2.39), kas nozīmē, ka vismaz respondentu vidū kopējā uzticēšanās tām ir negatīva.

Somija

Somijā invaliditātes testu izpildīja 27 respondenti, dzimumu testu – 196, seksualitātes – 129. Interesanti, ka Somijas gadījumā visu trīs testu vidējās *d-score* vērtībās spektrā izvietojas visdažādākajos punktos. Piemēram, invaliditātes testa vidējā vērtība 0.100 liecina par respondentu nelieliem netiešajiem aizspriedumiem pret personām BEZ invaliditātes, kamēr dzimumu testa -0.076 ataino nelielas, bet stabilas stereotipus balstītas asociācijas pret sievietēm.

	Invaliditātes tests	Dzimumu tests	Seksualitātes tests
Derīgi	27	193	127
Nederīgi	0	3	2
Vidēji	.100	-.076	.005
St.nov.	.184	.220	.207

Netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošajiem faktoru vērtējumi veido statistiski nozīmīgas korelācijas divos gadījumos. Pirmkārt, dzimumu testa kontekstā novērojama pozitīva korelācija starp pozitīviem *d-score* rādītājiem un pozitīviem faktora “Mediji” vērtējumiem, kas nozīmē, ka to respondentu vidū, kam ir iekļaujoši uzskati pret sievietēm, ir arī augsts uzticēšanās līmenis pret tiem medijiem, kas sievietes atspoguļo pozitīvā gaismā.

		Mediji	Viedokļu līderi un influenceri	Politiskie līderi un partijas	ES lēmumi	Reliģiskās organizācijas	Sociālās kustības un NVO
Invaliditātes tests	Korelācija	.056	.071	.064	-.056	-.288	.006
	Statist. nozīmīgums	.784	.729	.754	.783	.148	.976
	Vidējais vērtējums	3.76	3.70	3.48	3.61	3.28	4.19
Dzimumu tests	Korelācija	.119	-.018	.029	.024	.018	-.007
	Statist. nozīmīgums	.099	.806	.689	.744	.799	.918
	Vidējais vērtējums	3.44	3.44	3.44	3.47	2.86	3.72
Seksualitātes tests	Korelācija	.006	.025	-.002	.015	-.061	-.032
	Statist. nozīmīgums	.947	.782	.978	.865	.493	.717
	Vidējais vērtējums	3.40	3.39	3.19	3.39	2.84	3.69

Otrkārt, invaliditātes testa kontekstā novērojama negatīva korelācija starp *d-score* rādītājiem un faktora “Reliģiskās organizācijas” vērtējumiem. Šis liecina par tendenci, ka respondenti ar iekļaujošākiem uzskatiem pret personām ar invaliditāti biežāk reliģisko organizāciju centienus veicināt atvērtu sabiedrību vērtēs negatīvi.

Vācija

	Invaliditātes tests	Dzimumu tests	Seksualitātes tests
Derīgi	8	28	22
Nederīgi	0	0	1
Vidēji	-.003	.025	-.013
St.nov.	.253	.175	.232

Vācijā invaliditātes testu izpildīja 8 respondenti, dzimumu testu – 28, seksualitātes – 22. Atšķirībā no līdz šim aplūkotajām valstīm, Vācijā visu testu vidējās *d-score* vērtības atrodas ļoti tuvu 0 vērtībai, liecinot par neitrālām netiešajiem asociācijām pret visām pētītajām grupām, kas kopumā

ir vērtējama kā ļoti pozitīva tendence, ņemot vērā, ka tādējādi pastāv lielāka iespēja, ka, izstrādājot likumus, nepastāvēs nekādi aizspriedumi nevienā virzienā. Tiesa, jāņem vērā, ka Vācijā visos testos ir salīdzinoši zems respondentu skaits, kas liedz veikt pilnvērtīgus un vispārīgus secinājumus. Šī piebilde attiecas arī netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošajiem faktoru analīzi.

		Mediji	Viedokļu līderi un influenceri	Politiskie līderi un partijas	ES lēmumi	Reliģiskās organizācijas	Sociālās kustības un NVO
Invaliditātes tests	Korelācija	-	-	-	-	-	-
	Statist. nozīmīgums	-	-	-	-	-	-
	Vidējais vērtējums	4.42	3.85	4.42	4.42	3.85	4.00
Dzimumu tests	Korelācija	.118	-.030	-.269	.468	-.110	-.043
	Statist. nozīmīgums	.848	.961	.656	.418	.858	.944
	Vidējais vērtējums	3.29	3.47	3.87	4.11	3.69	3.45
Seksualitātes tests	Korelācija	.186	-.073	.051	.139	.107	-.288
	Statist. nozīmīgums	.723	.890	.923	.792	.839	.579
	Vidējais vērtējums	3.56	3.34	3.54	3.27	3.43	3.69

Proti, kā redzams tabulā, invaliditātes testa gadījumā nav pietiekami datu, lai veiktu korelāciju izpēti. Savukārt, dzimumu un seksualitātes testos nevienā gadījumā starp respondentu *d-score* rādītājiem un faktoru vērtējumiem nav novērojamas statistiski nozīmīgas korelācijas.

Zviedrija

Zviedrijā invaliditātes testu izpildīja 26 respondenti, dzimumu testu – 258, seksualitātes – 191. Lai arī visos trīs gadījumos respondentu vidējās *d-score* vērtības iekļaujas neitrālajā diapazonā (no -0.075 līdz +0.075), liecinot par caurmērā iekļaujošu sabiedrību, ir novērojamas pāris būtiskas tendences.

	Invaliditātes tests	Dzimumu tests	Seksualitātes tests
Derīgi	25	252	187
Nederīgi	1	6	4
Vidēji	.066	-.042	-.041
St.nov.	.212	.231	.217

Tā, piemēram, invaliditātes testa gadījumā vidējā *d-score* vērtība ir pozitīva, kamēr dzimu un seksualitātes testos – negatīva. Standartnovirzes rādītāji visos trīs gadījumos ir lielāki par 0.20, kas liecina par kopumā plašu *d-score* spektra diapazonu ar vairākiem ekstrēmiem gadījumiem.

Netipiski pārējām pētījumā iekļautajām valstīm, Zviedrijas gadījumā visos trīs testos salīdzinoši bieži novērojamas korelācijas starp respondentu *d-score* rādītājiem un netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošo faktoru vērtējumiem.

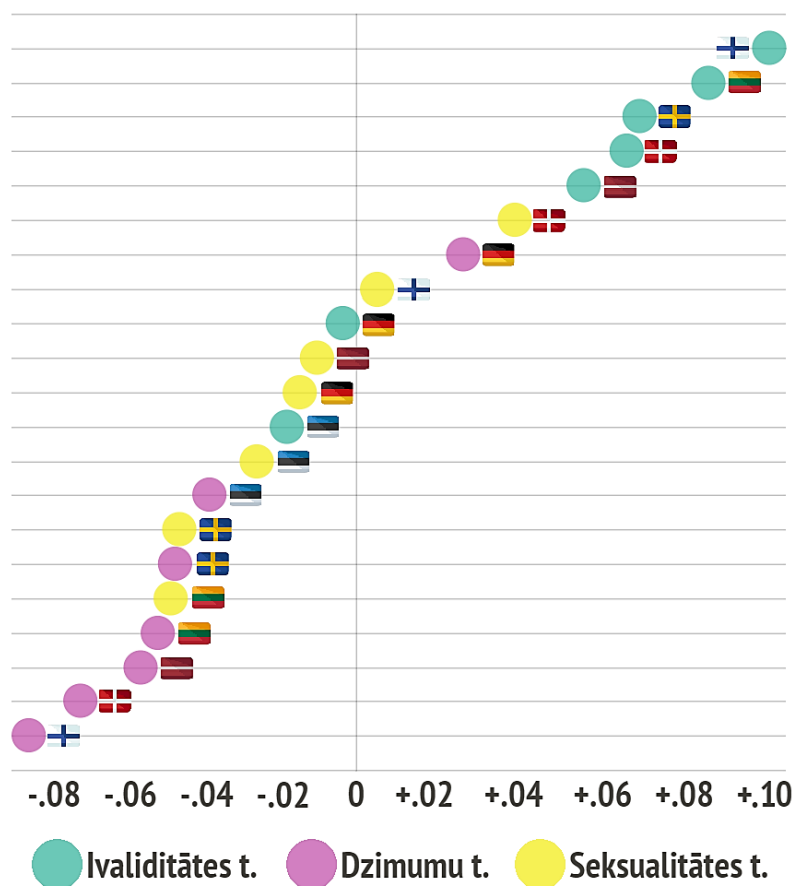
		Mediji	Viedokļu līderi un influenceri	Politiskie līderi un partijas	ES lēmumi	Reliģiskās organizācijas	Sociālās kustības un NVO
Invaliditātes tests	Korelācija	.357	.384	.313	.271	.344	.303
	Statist. nozīmīgums	.097	.072	.149	.254	.110	.163
	Vidējais vērtējums	3.90	3.76	3.77	3.64	3.35	4.29
Dzimumu tests	Korelācija	-.126	-.082	-.063	-.049	-.069	.015
	Statist. nozīmīgums	.045	.193	.321	.442	.276	.818
	Vidējais vērtējums	3.48	3.28	3.54	3.39	2.92	3.82
Seksualitātes tests	Korelācija	.043	.060	.093	.099	.051	-.017
	Statist. nozīmīgums	.561	.419	.207	.179	.486	.814
	Vidējais vērtējums	3.71	3.67	3.55	3.57	3.00	3.97

Invaliditātes testa gadījumā starp *d-score* rādītājiem novērojama pozitīva korelācija ar teju visiem faktoriem (izņemot “ES lēmumi”), kas nozīmē, ka respondenti ar iekļaujošām attieksmēm ir tendēti vairāk uzticēties faktoriem, kas pozitīvi atspoguļo personas AR invaliditāti. Līdzīgi pozitīvas korelācijas novērojamas arī divos gadījumos seksualitātes testa kontekstā – pie faktoriem “Politiskie līderi un partijas” un “ES lēmumi”. Interesanti, ka, lai arī dzimumu testā statistiski nozīmīga korelācija arī novērojama divos gadījumos, abos tā ir negatīva. Proti, respondenti, kuri ir tendēti būt iekļaujošāki pret sievietēm, negatīvāk un ar skepsi uztver mediju, kā arī viedokļu līderu un influenceru centienus atspoguļot sievietes pozitīvā gaismā.

3. Secinājumi

Apkopojot ziņojuma empīrisko daļu, iezīmējas vairākas intrigējošas un nozīmīgas tendences. Ja lūkojamies uz pirmo izpētes jautājumu (**cik ciešs ir netiešo asociāciju līmenis katrā pētāmajā kategorijā visās pētījuma valstīs?**), ir trīs būtiski novērojumi (kas papildina zemāk pievienoto apkopojuma grafiku, kurā horizontāli izkārtoti pētījumā iekļauto valstu vidējie *d-score* rādītāji katrā testā no zemākā (-0.076) līdz augstākajam (+0.100)).

Pirmkārt, diezgan skaidri iezīmējas katras pētāmās kategorijas “vieta” spektrā. Tirkīza krāsas punkti, kas attiecas uz invaliditātes testa rezultātiem, vairumā gadījumu atrodas virs nulles

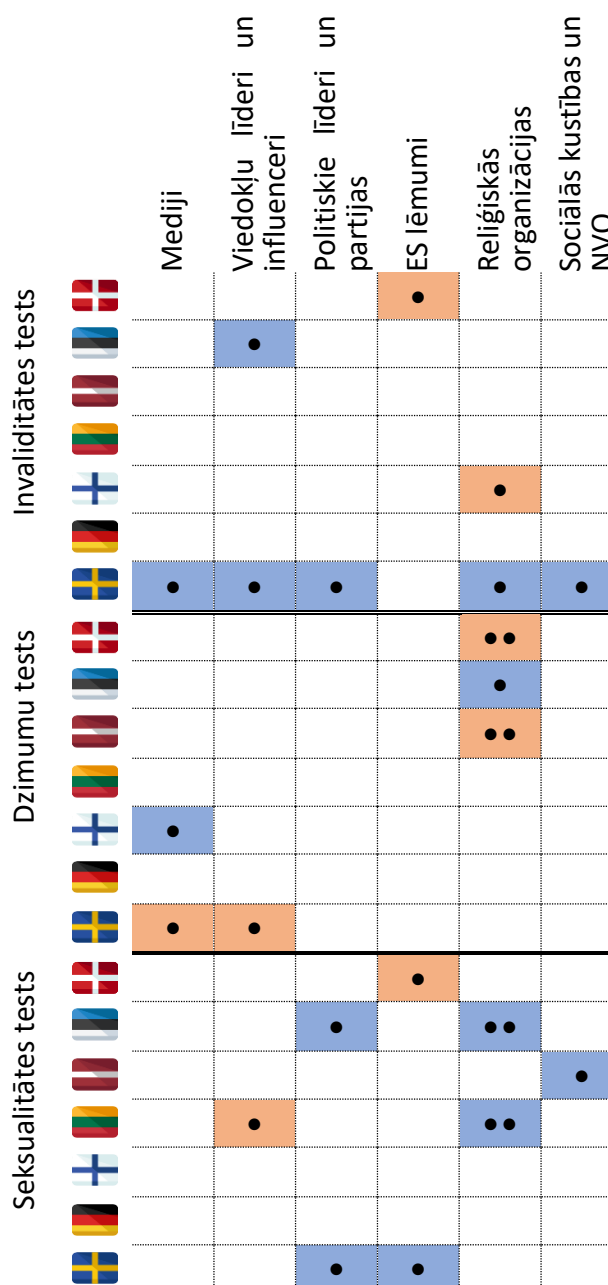
vērtības, liecinot par pret personām AR invaliditāti iekļaujošām netiešajām asociācijām (proti, kopumā respondentiem testa gaitā ir bijis viegli asociēt pozitīvos stimulvārdus ar attēliem, kas apzīmē personas AR invaliditāti). Violetie punkti, kas korespondē ar dzimuma testa *d-score* vērtībām, pārsvarā atrodas zem nulles vērtības (izņemot Vācijas gadījumu), kas nozīmē, ka vairumam respondentu ir tendence zemapziņā automātiski saistīt sievietes ar ģimenes jēdzieniem (piem., “bērni”, “laulība”, “radnieki”), kamēr vīriešus – ar karjerai piesaistītiem jēdzieniem (“nauda”, “bizness”, “nodarbinātība” u.c.). Līdzīga situācija ir arī seksualitātes testā (dzeltenie punkti), kur 5 no 7 valstīm vidējie *d-score* rādītāji ir negatīvi, liecinot, ka caurmērā respondent-

iem ir kognitīvi vieglāk asociēt negatīvus īpašības vārdus (“neglīts”, “slims” u.tml.) ar lesbietēm, gejiem un biseksuāļiem.

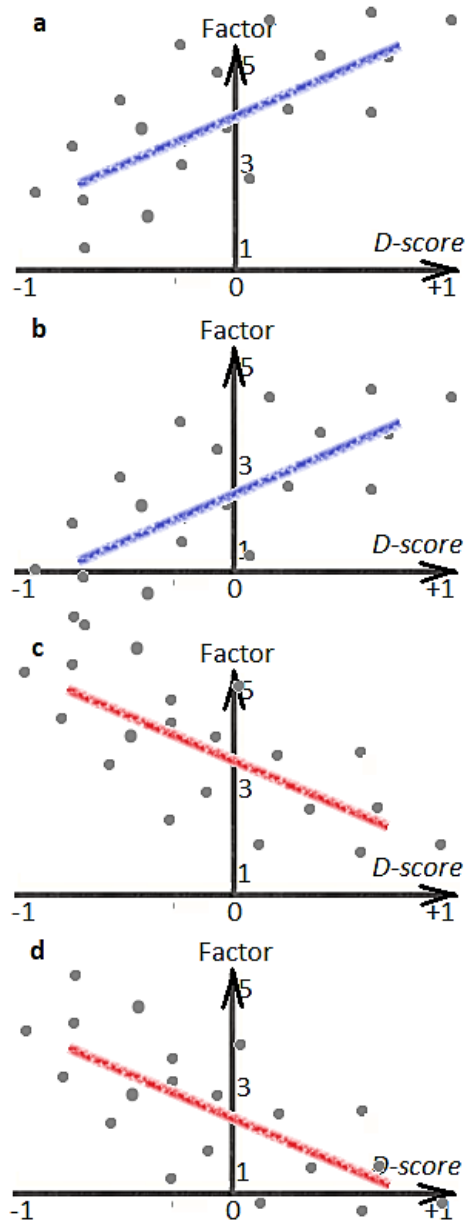
Otrkārt, no visa 21 gadījuma (3 testi 7 valstīs), 8 vidējie *d-score* rādītāji konstatējami spektra labajā pusē, virs 0 atzīmes, un pārējie 13 – kreisajā pusē (proti, veidojas proporcija 13:8). Savukārt, ja, piemēram, neņemam vērā invaliditātes testa rezultātus, proporcija mainās uz 11:3, signalizējot, ka kopumā respondentiem no teju visām valstīm ir kognitīvi vieglāk asociēt sievietes ar ģimenes jēdzieniem un LGB personas ar negatīviem īpašības vārdiem. Būtiski gan piebilst, ka 19 no 21 gadījumos visas vidējās *d-score* vērtības iekļaujas t.s. neitrālajā zonā (no -0.075 līdz +0.075), liecinot par kopumā iekļaujošu sabiedrību, bet ar zināmām tendencēm.

Treškārt, interesanti, ka vienīgā valsts, kuras respondentu vidējās *d-score* vērtības visos testos ir negatīvas, ir Igaunija. Valstis ar diviem negatīviem vidējajiem rādītājiem ir Latvija, Lietuva, Zviedrija un Vācija (pirmajos trīs gadījumos tas attiecas uz dzimumu un seksualitātes testiem; Vācijas – uz invaliditātes un seksualitātes), kamēr pa vienai negatīvai vidējai netiešo asociāciju līmeņa vērtībai ir Somijai un Dānijai (dzimumu testos).

Lai rastu atbildi uz otro izpētes jautājumu (**kuri netiešo asociāciju formēšanās ietekmējošie faktori viskonsekventāk iespaido netiešās asociācijas katrā pētāmajā kategorijā visās pētījuma valstīs?**), nepieciešams vērst uzmanību uz apkopojuma tabulu labajā pusē. Šūnas, kas iekrāsotas **zilā krāsā**, attiecas uz gadījumiem, kad starp respondentu *d-score* vērtībām un faktoru vērtējumiem ir statistiski nozīmīga pozitīva korelācija (proti, respondenti ar iekļaujošākām netiešajām asociācijām ir tendēti vairāk uzticēties konkrētā faktora centieniem veicināt dažādību sabiedrībā). **Sārtās krāsas** šūnas korespondē ar pretēja rakstura gadījumiem – negatīvām korelācijām abu mainīgo starpā (respondenti ar iekļaujošākām attieksmēm ir tendēti mazāk uzticēties konkrētā faktora centieniem veicināt dažādību sabiedrībā). Attiecīgās šūnas papildina viens vai divi punkti. Viens punkts (•) apzīmē situāciju, kur vidējais faktora vērtējums skalā no 1 līdz 5, kur 1 nozīmē “ļoti negatīvu” un 5 – “ļoti pozitīvu” attieksmi pret katru no faktoriem pie nosacījuma, ka tie seksuālās minoritātes / sievietes / personas ar invaliditāti atspoguļo pozitīvā gaismā, ir lielāks par 3 (pozitīva attieksme). Divi punkti (••) apzīmē gadījumus, kad caurmērā attieksme ir mazāk pozitīva (vidējais vērtējums ir zem 3).

Kopumā iespējamas četras potenciālas kombinācijas, kas ar skaidrojumiem un piemēriem aprakstītas nākamajā lappusē pievienotajā attēlā.

No visām 22 novērotajām korelācijām visizplatītākā (11 gadījumos) ir “a” tipa kombinācija, ko raksturo statistiski nozīmīga pozitīva korelācija starp respondentu *d-score* rādītājiem un faktoru vērtējumiem. Tā, piemēram, Igaunijā invaliditātes testa kontekstā tika novērota pozitīva korelācija starp *d-score* vērtībām un respondentu attieksmēm pret viedokļu līderiem, kas publiskajā telpā izsakās pozitīvi pret personām ar invaliditāti. Turklāt kopumā faktora vidējais vērtējums ir virs neitrālās vērtības 3, kas nozīmē, ka caurmērā respondenti uzticas viedokļu līderiem un influenceriem.

Nedaudz citādāk ir ar “b” tipa sakarībām. Šādas situācijas, kur novērojama pozitīva korelācija, bet negatīvs kāda faktora vidējais vērtējums, konstatējama divos gadījumos. Proti, gan Igaunijā, gan Lietuvā seksualitātes testa kontekstā korelācijas līknes starp *d-score* rādītājiem un faktora “Reliģiskās organizācijas” vērtējumiem ir pozitīvas; taču pati līkne ir nobīdīta nedaudz zemāk, kas izriet no tā, ka respondenti caurmērā savu attieksmi pret reliģiskajām organizācijām norādījuši kā negatīvu.

“C” veida sakarība atkal attiecas uz gadījumiem, kad kopējā attieksme pret faktoru ir pozitīva, taču korelācija kādu iemeslu dēļ – negatīva (kopā 5 sakarības). Tā, piemēram, Dānijā, seksualitātes testa kontekstā novērojams, ka, lai arī caurmērā attieksme pret Eiropas Savienību ir pozitīva, korelācija ir negatīva, kas nozīmē, ka respondenti ar iekļaujošākām attieksmēm pret LGB personām ir tendēti mazāk pozitīvi raudzīties uz ES darbībām, kas vērstas uz iekļaujošas sabiedrības veicināšanu.

Interessants fenomens, ko var pamatot divejādi. Pirmkārt, iespējams, ka LGB personu atbalstošie respondenti ir eiro skeptiskāki, ņemot vērā ES relaksēto imigrācijas politiku (pretēji Dānijai), kas ietver arī personu migrāciju blokā starp un no valstīm, kurās sabiedrības nav tik tolerantas pret lesbietēm, gejiem un biseksuāliem, tādējādi potenciāli izmainot šo pozitīvo dinamiku. Otrkārt, iespējams, ka respondenti ar iekļaujošākām attieksmēm ir kopumā informētāki par LGB personu problēmjautājumiem, un apzinās, ka, salīdzinot ar Dāniju (kas likumiskās aizsardzības ziņā ir krietni priekšā ES vidējiem rādītājiem), ES centieni veicināt iekļaujošas sabiedrības bloka dalībvalstīs nav pietiekami efektīgi, tādējādi radot sava veida vilšanos.

Savukārt “d” veida sakarība ne tikai raksturo negatīvu korelāciju, bet arī negatīvu kopējo attieksmi pret kādu faktoru. Šāda situācija novērojama dzimumu testa ietvaros Latvijā un Dānijā pie faktora “Reliģiskās organizācijas”. Šis nozīmē, ka respondenti ar iekļaujošām attieksmēm pret sievietēm ir skeptiski noskaņoti pret reliģisko organizāciju centieniem veicināt atvērtu un sievietēm draudzīgu sabiedrību. Neraugoties uz to, arī vispārējā respondentu attieksme ir negatīvi noskaņota pret reliģiskajām organizācijām. Iespējams, šos rezultātus ietekmē tas, kāds ir respondentu demogrāfiskais profils, taču būtiski piebilst, ka pirms datu apstrādes uzsākšanas katram respondentam tika piešķirts konkrēts svars atkarībā no izvēlētās valsts, vecuma un dzimuma, tādējādi nodrošinot reprezentatīvu analīzi.

© 2021 Safe Space
SafeSpaceLV@gmail.com
www.SafeSpace.lv
www.HiddenBias.eu